

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1992

VILNIUS 1994

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1992

VILNIUS 1994

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

Год 1992

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1992 metai

VILNIUS . MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA 1994

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija:

V. MERKYS (pirm.), A. TYLA (pirm. pavaduotojas), A. EIDINTAS, V. KAZAKEVIČIUS,
V. MILIUS, L. MULEVICIUS I, G. RUDIS, R. STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Redakcijos adresas:
T. Kosciuskos 30, 2600 Vilnius

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

DARIUS STALIŪNAS

RINKIMAI Į I RUSIJOS DŪMĄ LIETUVOJE

Dienos aktualijos diktuoja istorikui klausimus. Šio straipsnio autorius rinkimų į I Rusijos dūmą problematika pradėjo domėtis 1989 m., kai Lietuvos kelyje į nepriklausomybę atsirado naujas veiksnys — Sovietų Sąjungos Liaudies deputatų suvažiavimas. Įvairios Lietuvos visuomenės grupės užėmė skirtingą poziciją naujai susiklosčiusioje padėtyje. Šios problemos dar laukia smulkesnio istorikų, sociologų, galbūt ir psichologų dėmesio. O mes norėtume atsigręžti į amžiaus pradžią, į Rusijos sudėtyje buvusią Lietuvą, kai jos visuomenė prieš rinkimus į I Rusijos Valstybės dūmą sprendė analogiškas problemas. Rinkimai tapo sudėtine politinio gyvenimo dalimi. Jų problematika gana plati. Reikėtų aiškinti rinkimų įtaką partijų kūrimuisi ir, atvirkščiai (rinkimų į I dūmą Lietuvoje atveju tai neaktualu), partijų elgesį ir tarpusavio santykius per rinkimus, masinės psichologijos reiškinius, rinkimų įtaką visam socialiniam ekonominiam, politiniam ir net kultūriniam gyvenimui, apibrėžti regionus, kuriuose rinkėjai elgėsi vienodai, ir tai lyginti, aiškinti rinkėjų pozicijos pasikeitimą ir kt. Tačiau istoriko darbą reglamentuoja šaltiniai. Straipsnyje mėginsime atskleisti Lietuvos visuomenės konfigūraciją prieš rinkimus, įvairių visuomeninių jėgų elgesį per rinkimus ir požiūrį į jų rezultatus.

Istoriografijoje tiesiogiai ši tema nagrinėta mažai. Netrukus po rinkimų pasirodžiusiuose A. Bulotos ir M. Šalčiaus darbuose šiek tiek užsiminta ir apie rinkimus į I Rusijos dūmą¹. Bendrais bruožais ši problema aptarta A. Šapokos redaguotoje „Lietuvos istorijoje“². Iš sovietiniais metais rašytų darbų galima išskirti E. Griškūnaitės straipsnius³, A. Tylos monografiją apie 1905 m. revoliuciją⁴ bei R. Miknio ir E. Motiekos studiją, skirtą Tautiškosios lietuvių demokratų partijos kūrimosi aplinkybėms⁵. Iš emigracijos istorikų plačiau šią temą nagrinėjo P. Čepėnas⁶. Kai kurie klausimai aptarti J. Jurkevičiaus bei žydų visuomenės veikėjo S. Dubnovo darbuose⁷.

Prieš rinkimus buvo sudarytos gubernijų ir apskričių rinkimų komisijos. Deja, išliko tik kelios Suvalkų apskrities rinkimų komisijos bylos (Lietuvos valstybinis istorijos archyvas — LVIA. F. 1085) bei dalis Vilniaus apskrities rinkimų komisijos medžiagos. Straipsnyje naudotasi ir

Vilniaus generalgubernatoriaus (F. 378), Vilniaus slaptosios policijos (F. 932), asmeniniame M. Brenšteino (F. 1135. Ap. 6) fonduose saugoma medžiaga bei memuarine literatūra (K. Bielinio, S. Kairio, H. Korvin-Milevskio (Korwin-Milewski) atsiminimai)⁸. Plačiau rinkimų eiga aprašyta to meto periodikoje.

Rinkimų tvarka. 1905 m. vasario 18 d. caras Nikolajus II paskelbė sušaukęs Valstybės dūmą. Nenagrindami vyriausybės projektų bei įstatymų raidos, apsistosime tik ties paskutiniu, gruodžio 11 d., rinkimų įstatymu, kuriuo Dūma gavo įstatymų leidimo teisę ir buvo išplėstos rinkimų teisės. Tiesa, vėliau Dūmos kompetencija buvo smarkiai suvaržyta. Rinkimų apygardos sutapatintos su gubernijomis, o rinkėjai suskirstyti į 4 kurijas: žemvaldžių, miestiečių, valstiečių ir darbininkų. Žemvaldžių kurijoje buvo nustatytas turto cenzas (kiekvienai gubernijai skirtingas). Turintieji ne mažiau kaip 1/10 cenzo išankstiniame susirinkime kartu su dvasininkais rinko savo atstovus į apskrities žemvaldžių rinkimų susirinkimą ir jau ten kartu su stambiaisiais žemvaldžiais rinko įgaliotinius į gubernijos rinkimų suvažiavimą. Miestiečiai, turintys reikalingą turto cenzą, rinko savo įgaliotinius apskrityse, o šie jau vyko į gubernijos susirinkimą. Miestai, turintys teisę tiesiogiai rinkti atstovus į Dūmą, buvo suskirstyti į apylinkes pagal policijos nuovadas. Ten rinko rinkikus, kurie miesto rinkimų susirinkime sprendė, kas bus deputatu. Valsčiai rinko atstovus į apskrities, o šie — į gubernijos rinkimų susirinkimą. Tose gubernijose, kur rinkimų teisę turėjo ir darbininkai, rinkimai vyko taip: įmonėse, turinčiose nuo 50 iki 1000 vyrų darbininkų, buvo renkamas atstovas į gubernijos darbininkų atstovų susirinkimą, turinčiose nuo 1000 iki 2000 vyrų darbininkų — du atstovai ir t. t. Visos gubernijos darbininkų atstovai rinko nustatytą skaičių įgaliotinių į gubernijos rinkimų susirinkimą, ir čia susitikdavo visų kurijų atstovai. Imperijos mastu žemvaldžių kurija gubernijų rinkimų susirinkimuose turėjo vidutiniškai 34% vietų, miestiečių — 24%, valstiečių — 42%⁹. Taigi, nors rinkimų įstatymas palankiausias dvarininkams, tačiau gubernijų rinkimų susirinkimuose, kuriuos galima laikyti rinkimų kulminacija, valstiečių atstovai turėjo daugiau balsų nei kurios kitos kurijos atstovai. Taip pat reikia pastebėti, kad rinkimų teisės negavo moterys, kariai, vyrai iki 25 m., mokiniai ir studentai, asmenys, neturintys reikalingo turto cenzo, taip pat kai kurios klajoklių tautos.

Straipsnyje remiamės lietuvių istorijoje nusistovėjusia nuostata, kad XX a. pradžios Lietuva — tai Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijos¹⁰. To meto lietuvių visuomenės veikėjai puoselėjo planus sukurti Lietuvą kaip valstybę etnografinėmis sienomis. Pagal šią nuostatą už Lietuvos ribų lieka Suvalkų gub. Suvalkų ir Augustavo apskritys, o Vilniaus gub. lietuvių etnografinė teritorija apima tik Vilniaus, Trakų bei Švenčionių apskritis. Bet jau minėjome, kad rinkimų apygardos sutapatintos su gubernijomis, todėl šį administracinį suskirstymą ir laikysime pradiniu tašku. Didžioji rusų visuomenės dalis šias žemes laikė viso labo imperijos pakraščiais, arba, kitaip sakant, „nuo seno rusų žemėmis“ (исконно русские земли). Žydams šis klausimas apskritai nebuvo aktualus ir, pasak P. Čepėno, jie „buvo įsisąmoninę Rusijos valstybingumą“¹¹. Lenkų

federalistai svajoto apie susikūrimą didžiosios Lenkijos, kuri apimtų vienokį ar kitokį statusą turinčias buvusios LDK žemes: Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Mogiliovo ir Vitebsko gubernijas). Išskirtinę poziciją užėmė vadinamasis krajovcų sąjūdis: pripažindamas tautų apsisprendimo teisę, pasisakė už LDK, kaip savarankiškos lietuvių, lenkų ir gudų valstiečių, atkūrimą.

Visoms gubernijoms buvo nustatytas atstovų skaičius Dūmoje. Vilniaus gubernija rinko 6 atstovus, iš kurių vieną rinko tik valstiečiai gubernijos rinkimų susirinkime. Tiesiogiai dar vieną atstovą rinko Vilniaus miestas. Kauno gubernijai buvo skirtos 6 vietos, iš kurių viena — taip pat tik valstiečių renkamam atstovui. Suvalkų gubernija rinko 2 deputatus.

Lietuvos ypatumai. Sovietų istoriografija teigia, kad pagrindinė rinkimų Rusijoje ypatybė buvo „klasių ir partijų kova“¹². Nors šis teiginys diskutuotinas, vis dėlto galime jį laikyti išeities tašku, ieškodami Lietuvos ypatumų bendrame imperijos kontekste. Čia, kaip ir kitose tautiškai nevienalytėse žemėse, į pirmą planą iškilo tautiniai, rečiau — konfesiniai skirtumai, juolab kad Lietuvoje dažnai sunku atskirti, kur baigėsi tautiniai ir prasidėjo socialiniai skirtumai. Mat Kauno ir Suvalkų gubernijose tarp valstiečių vyravo lietuviai, Vilniaus — gudai, miestuose daugiausia gyveno žydų, nors kai kuriuose ir lenkai sudarė nemažą dalį (Vilniuje jų buvo tik trečdaliu mažiau nei žydų), o tarp dvasininkų vyravo lenkai. Todėl rinkimuose kovojo politinės grupės, pretendavusios atstovauti vienai ar kitai tautai. Ši aplinkybė buvo akivaizdi ir amžininkams. Štai „Vilniaus žiniuose“ rašoma, kad Kaune buvo tiktai trys rinkimų rūšys: lietuvių ūkininkai, žydai ir žemvaldžiai¹³. „Šaltinyje“ nurodoma, jog „Suvalkų gubernijoje kovojo rinkimuose dvarininkai lenkai, miestelėnai žydai ir ūkininkai lietuviai“¹⁴. Pastebėtina ir tai, kad žodis „partija“ to meto leksikone dažnai reiškė vieną ar kitą socialinį sluoksnį, tautą¹⁵. Konfesinis veiksnys tampa svarbiausiu rinkėjus skiriančiu veiksniumi kaimiškose Vilniaus gub. vietovėse (katalikai ir stačiatikiai)¹⁶ ir labai dažnai miestuose (krikščionys ir judėjai)¹⁷. Pirmuoju atveju tai aiškintina dar silpna gudų tautine savimone ir neblogai organizuota katalikų dvasininkijos veikla. O miestuose rinkėjai krikščionys buvo priversti vienyti dėl didelės žydų persvaros.

Bendros tendencijos. Prieš aptariant kiekvienos tautos elgesį per rinkimus, reikėtų atkreipti dėmesį į bendras tendencijas. Sunku pasakyti, kokį vaidmenį rinkimai turėjo jau anksčiau įsteigtų politinių organizacijų evoliucijai, tačiau drąsiai galime tvirtinti, kad daugiau ar mažiau inspiravo naujų organizacijų kūrimąsi. Įsteigta Vilniaus vyskupo E. Ropo (Ropp) vadovaujama Lietuvos ir Baltarusijos konstitutiškai katalikiška partija (Stronnictwo Konstytucyjno Katolickie na Litwie i Białorusi); (toliau — LBKPP), giminiškos Rusijos partijoms organizacijos, mėginama kurti Lietuvių krikščionių demokratų susivienijimą (toliau — LKDS) ir kt. Be skilimo į įvairias politines grupes ir sroves, pastebima ir kita tendencija — siekti tautinės vienybės. Tarp žydų šį uždavinį mėgino spręsti Sąjunga už lygias žydų teises (toliau — Sąjunga), lietuvių — Tautiškoji lietuvių demokratų partija (TLDP). Kaip atsakas į lietuvių

mėginimą konsoliduotis E. Ropo iniciatyva kuriama LBKKP, siekianti suvienyti gyventojus konfesiniu pagrindu. Ši vyskupo veikla nejuokais išgąsdino vietos valdžią, ir jos palaiminimu mėginama kurti atsvarą konstitucinių katalikų partijai — Vakarų Rusijos viečė, kuri turėjo remtis stačiatikių parapijomis¹⁸.

Valdžios veiksmai. Artėjantys rinkimai kėlė nemažai sunkumų ir vietos valdžiai. Neapsieita be represinių priemonių. Rinkimai vyko gana sudėtingomis sąlygomis, mat 1905 m. gruodžio 4 d. Suvalkų gub. Kalvarijos, Marijampolės ir Vilkaviškio apskrityse buvo įvesta karo padėtis, o liepos 20 d. Vilniuje ir Smurgainyse, rugpjūčio 15 d. Kauno gubernijoje — sustiprintos apsaugos padėtis. Per rinkimus mėginta izoliuoti aktyvesnius politikos veikėjus. Antai iš Vilniaus buvo išsiųstas žydų kadetų veikėjas J. Rommas¹⁹, stengtasi izoliuoti Vilniaus vyskupą E. Ropą²⁰. Tuo pačiu metu mėginta ir laviruoti. Iš pradžių Kauno gubernatorius²¹, o vėliau ir generalgubernatorius²² paskelbė pareiškimus, kuriuose ramino gyventojus ir siūlė geresnio gyvenimo viltis sieti su būsimąja Dūma.

Rusai. Rusijoje I dūmos rinkimus laimėjo Konstitucinių demokratų (kadetų) partija. Svarbiausias jų nesutarimas su kita stipria organizacija — Spalio 17-osios (oktiabristų) partija — buvo požiūris į konstituciją. Pirmiesiems Spalio 17 d. caro manifestas buvo tik konstitucijos įvedimo pradžia, o antriesiems pakako šio įsako. Analogiškas organizacijas mėgino kurti ir Lietuvoje. Vilniaus policmeisterio tvirtinimu, mieste per I dūmos rinkimus kadetų partijai priklausė „visi lenkai, žydai ir dalis rusų...“²³ Tačiau organizaciškai kadetai nebuvo susivieniję, t. y. partinės grupės kūrėsi tautiniu pagrindu. Iki galo neaiškūs jų tarpusavio ryšiai ir santykiai su centriniais partijoms organais. Rusų kadetai Vilniuje kūrėsi nesėkmingai, ir per rinkimus šie žmonės jau skelbėsi kaip nepartinę būrelis²⁴. Nedidelis rusų inteligentų skaičius Vilniuje, matyt, ir buvo svarbiausia šio mėginimo nesėkmės priežastis. Panašus vaizdas ir Kaune. Nors čia, skirtingai nuo Vilniaus, susikūrė 12 žmonių kadetų partijos komitetas, kurį sudarė lenkų, rusų, žydų ir lietuvių atstovai. Tačiau rinkimuose jis nedalyvavo, šią sferą paliko tautiniams komitetams²⁵. Matyt, vėliau padėtis pasikeitė, nes paskelbtame kandidatų sąrašė buvo įvairių tautų atstovų²⁶.

Lapkričio mėn., įsikūrus oktiabristų partijai Rusijoje, tuoj pat buvo įsteigtas ir jos skyrius Vilniuje²⁷. „Kurjer Litewski“ tvirtinimu, šiai partijai priklausė daugiausia valdininkai ir vietos mokytojai²⁸. Mėgino veikti ir minėta Šiaurės vakarų krašto viečė* (toliau — Viečė), kuri siekė suvienyti rusų visuomenę, ginti jos interesus ir dalyvauti rinkiminėje kovoje²⁹. Rusų šovinistai, norėdami pagrįsti savo teisę atstovauti Kraštui, nurodo, kad iki XIV a. vadinamasis Šiaurės vakarų kraštas buvęs rusiškas ir padėtis pasikeitusi po to, kai čia pradėjo skverbtis lenkai³⁰. Šiuo požiūriu jie turi „geriausią atmintį“, nes kitų tautų atstovai, norėdami pagrįsti savo istorines teises, dažniausiai tenkinasi paskutinio šimtmečio istorija³¹. Viečė rinkimuose veikė kartu su oktiabristais, tačiau

* Greičiausiai iš pradžių planuota kurti organizaciją, apimančią visas vakarines Rusijos gubernijas, bet vėliau apsiribota vien vadinamuoju Šiaurės vakarų kraštu. Todėl pakito ir partijos pavadinimas.

į vieną organizaciją nesusiliejo. Kaune iš šios pakraipos organizacijų išsiskyrė Teisinės tvarkos partija (Партия Правового Порядка), kuriai, pasak J. Basanavičiaus, priklausė „keli valdininkai, popai ir kiti, kurie amžinai norėtų mūsų kraštą laikyti savo biurokratiškoje globoje...“³² Tarp šios partijos iškeltų kandidatų buvo ir popas Uspenskis — vienas iš Viečės organizatorių Kaune³³.

Dešiniųjų rusų partijų atstovai, pamatę, kad jų kandidatai neturi šansų patekti į Dūmą, pradėjo reikalauti teisės atskirai rinkti rusų visuomenės atstovą. Vilniaus oktiabristai šį klausimą kelė savo partijos Centro komitete, tačiau ten jų nepalaikė³⁴. „Белая Русь“ pranešimu, Lenkijos Karalystės, vadinamojo Šiaurės vakarų krašto, ir Pabaltijo rusų visuomenės atstovai buvo nuvykę į Peterburgą vyriausybinėms sferoms išaiškinti rinkimuose susidariusią padėtį³⁵. Šiuo reikalu kreiptasi ir į Vilniaus generalgubernatorių, kad jis paveiktų vidaus reikalų ministrą. Kaip viena iš svarbiausių rusų padėtį sunkinančių aplinkybių buvo nurodoma LBKKP veikla³⁶. Paleidus I Rusijos dūmą, tas klausimas vėl buvo iškeltas. Šį kartą gubernatorius kreipėsi į ministrą jau remdamasis Kauno gub. rusų visuomenės prašymu³⁷. II dūmos rinkimuose Vilniaus ir Kaukazo rusai gavo tokią teisę. Kartu reikia pastebėti, kad tokios rinkimų tvarkos, kai kiekviena tauta rinktų savo atstovus, pageidavo ir dalis kitų tautų atstovų³⁸.

Suvalkų gubernijoje rusų nedaug, ir kaip savarankiška politinė jėga rinkimuose jie nedalyvavo.

Žydai. Aktyviai į rinkimų kampaniją įsijungė ir žydai. Pasirodydavo net pareiškimų, kad rinkimuose nedalyvaujantis žydas — išdavikas³⁹. Didžiausią įtaką jiems turėjo Sąjunga, kurios steigiamasis suvažiavimas įvyko 1905 m. kovo mėn. Vilniuje. Čia ir buvo suformuluoti svarbiausi Rusijos žydų programiniai tikslai, kuriuos trumpai būtų galima apibūdinti kaip tautinės kultūrinės savivaldos siekimą⁴⁰. 1905 m. lapkričio ir 1906 m. vasario mėn. Sąjungos suvažiavimuose buvo smulkiai aptariamas rinkimų kovos organizavimas. Išskirtinas vasario mėn. vykęs III suvažiavimas. Jame mėginta išsiaiškinti žydų padėtį ir galimybes rinkimuose bei parengti bendrą veiksmų programą. Išryškėjo, kad palankiausias žydams sąlygos Vilniuje, nes čia iki tol nebuvo didesnių persekiojimų ar pogromų. III suvažiavime Vilniaus atstovo S. Levino ir vieno iš Rusijos žydų visuomenės bei kadetų partijos lyderių M. Vinavero pastangomis buvo atmesta boikoto taktika ir nutarta dalyvauti rinkimuose. Taip pat nuspręsta, sudarant koalicijas su kitų tautų atstovais, laikytis vadinamosios Vilniaus programos, t. y. jungtis tik su tais, kas palaikys žydų reikalavimus⁴¹.

Nemaža vilčių žydai siejo su rinkimais Vilniuje. 1905 m. čia buvo žydų dvasinis ir finansinis (perkeltas iš Kijevo) centras⁴². Vilniuje įkurtas žydų rinkimų komitetas, kuriam priklausė Sąjunga, žydų kadetų bei kitos organizacijos. Sąjungą ir konstitucinius demokratų siejo ir artimi programiniai tikslai. II Sąjungos suvažiavime S. Dubnovas pasiūlė remtis kadetų programa⁴³. Žydų kadetų organizacija Vilniuje susikūrė 1905 m. lapkričio 16 d., t. y. tuojau po I kadetų suvažiavimo spalio 12—18 dieną⁴⁴. Ne iki galo aiškus sionistų dalyvavimas šio komiteto

veikloje. Dalis žydų veikėjų nemini tos organizacijos tarp kitų, dalyvavusių rinkimų komiteto veikloje⁴⁵. Bet Vilniuje iškeltas žydų kandidatas S. Levinas — vienas aktyviausių sionistų veikėjų⁴⁶. Vilniaus žydų rinkimų komiteto veikla verta atskiro nagrinėjimo. Miesto komitetas turėjo padalinių apylinkėse. Čia sudarytos rinkimų komisijos, pasitardamos su žydų visuomene, parinkdavo kandidatus į miesto rinkimų susirinkimą. Toliau komisijoje balsuojant paliekamas reikalingas skaičius kandidatų, už kuriuos rinkimų komitetas siūlė žydams vieningai balsuoti⁴⁷. Žydų sutelktumas per rinkimus Kauno ir Suvalkų gubernijose leistų manyti, kad ir ten taikė panašią sistemą. Dūmoje žydai tikėjosi sudaryti žydų frakciją⁴⁸.

Lietuviai. Lietuviams buvo gerokai sunkiau organizuoti nei kompaktiškai miestuose gyvenantiems žydams. O juk iš pradžių reikėjo valstiečiams išaiškinti, kas ta Dūma yra: „Lietuviai gal mano, jog žodis „duma“ kilęs iš lietuviško žodžio „dūmoti“ — svajoti [...]. Ne! „Duma“ žodis kilęs iš rusiško žodžio „dumat“ ir reiškia galvotojų susirinkimą, privalantį ką nors išgalvoti“⁴⁹. Bene svarbiausia buvo išaiškinti, kuo būsimoji Dūma skiriasi nuo kitų institucijų, kartu — kiek svarbūs rinkimai. Ši problema jau buvo iškilusi rinkimuose į Didįjį Vilniaus Seimą, kai, pasak P. Višinskio, „kai kurie žmonės suprato, kad Vilniuje stos nauja valdžia, kuri išklaუსys žmonių skundus ir tuojau išpildys jų reikalavimus“⁵⁰. O ir po 1906 m. vasario 7 d. įvykusio steigiamojo LBKKP susirinkimo būrelis lietuvių skundėsi, jog nebuvo išrinkti į Dūmą⁵¹.

Išskirtinė vieta aiškinant Dūmos rinkimą Lietuvos visuomenei priklausė „Vilniaus žinioms“. Šio laikraščio įtaką turėjo pripažinti net vietos valdžia⁵². „Vilniaus žiniose“ pasirodė daug straipsnių, skirtų Dūmos perspektyvoms. Greta straipsnių, teigiančių, kad naujoje institucijoje bus galima reikalauti lietuviams lygių teisių su kitomis tautomis⁵³, buvo ir svarstymų apie Dūmos, kaip tolesnės veiklos garanto, naudingumą⁵⁴. Randame ir gana toliaregiškų minčių: „Prie tokių išlygų Valstybės Dūma turės ar pasilikti biurokratijos įrankiu, — tada ji nepatenkins visuomenės ir nesuteiks Rusijai ramumo, arba atvirai stoti ginti savo tūzų: tuomet pirmasai jos darbas bus pastatyti Rusijos atstovų rūmą ant pamato tikros žmonių atstovybės“⁵⁵. Tuo pačiu metu lietuviškoje periodikoje randame visą spektrą pažiūrų šiuo klausimu. Katalikų spauda viltingai žiūrėjo į Dūmą⁵⁶, o Lietuvos demokratų partijai (LDP), nusišalinus nuo rinkimų kovos, šios pakraipos laikraščiuose jaučiamas skepticizmas. Štai „Varpe“, sukritikavus rinkimų tvarką ir Dūmos kompetenciją, pareiškama, kad lietuvius „tuo tarpu galėtų pakakinti Seimas Vilniuje ant demokratiškų pamatų įsteigtas aprūpinimui reikalų politiškai autonomiškos Lietuvos“⁵⁷.

Prieš rinkimus lietuvių politikos veikėjams iškilo gana sunkus uždavinys — kaip organizuoti rinkimų kovą. Mat, lietuvių socialdemokratų partijai (LSDP) bei LDP boikotuojant rinkimus*, neliko organizacijos, galinčios sutelkti bent kiek didesnes pajėgas. Tada šio vaidmens ėmėsi apie „Vilniaus žinias“ besitelkiantys lietuvių visuomenės veikėjai. Laik-

* Jos tai darė skirtingomis priemonėmis. LDP rengėsi dalyvauti rinkimų kovoje, bet savo kandidatų nekelti.

raštyje prasidėjo diskusija dėl rinkimų kovos koordinavimo. Pirma, siūloma kurti „Centrališką komitetą“, kuriame „privalo sueiti prakilnesnieji Lietuvos sūnūs: čia turi sutilpti laikraščių ir draugijų delegatai, taip pat garsesnieji visuomenės veikėjai, literatai“⁵⁸. Jam turėtų būti pavesta kurti komitetus vietose, parinkti kandidatus bei tvarkyti kitus rinkimų kampanijos reikalus. Kita vertus, abejojama tokio sumanymo realumu. Mat nėra demokratinių laisvių, be to, ir lietuviškas pajėgas būtų labai sunku suvienyti, „nes viena organizacija stovi grynai ant tautinio pamato, kiti jį visai išmeta“. Na, o jeigu ir pavyktų sukurti tokį komitetą, tai greitai galima atsidurti „ten, kur pipirai auga“⁵⁹. Vienu iš lietuvių visuomenę tenkinančių etapų turėjo būti Didysis Vilniaus Seimas. Jo darbotvarkėje buvo ir rinkimų į Dūmą klausimas. Tiesa, kelios dienos prieš susirenkant Seimui, šis klausimas buvo nukeltas iš antro į penktą punktą⁶⁰, tuo lyg ir sumažinant jo svarbą. Seime rinkimų platforma atskirai nesvarstyta, o iš rezoliucijų atrodo, kad rengtasi boikotuoti Dūmą. Ši aplinkybė aiškintina socialdemokratų pozicija: iš pasyvios taktikos parengiamuoju laikotarpiu Seime jie perėjo prie gana aktyvios ir nemažai prisidėjo prie rezoliucijų koregavimo⁶¹. Toliau telkti lietuvių visuomenę ėmėsi TLDP.

Daugiausia dėmesio tautiniai lietuvių demokratai skyrė Kauno gubernijai, kur tautiniu požiūriu jiems buvo palankiausia dirva. 1906 m. vasario 11 d. Kaune buvo įkurta TLDP kuopa. J. Basanavičiaus teigimu, TLDP vasario 25 ir kovo 4 d. Tilmanso fabriko salėje organizavusi lietuvių susirinkimus. Pirmajame tautiniai demokratai kvietė visus vienytis, stoti į partiją, aiškino programą, antrajame — TLDP narys S. Raila stengėsi įtraukti į partiją ūkininkus ir darbininkus⁶². TLDP agitacijos tikslais Kaune išplatino atsišaukimą „Rinkėjai Kauniečiai!“, kuriame pabrėžta daugiau bendrademokratiniai reikalavimai, bet nevengta ir tautinių akcentų⁶³. Tą pačią kovo 4 d. agitacinį susirinkimą miesto teatro salėje organizavo ir LBKKP. Čia kalbėta apie artėjančią Dūmą ir Bažnyčios vaidmenį. Tarp kalbėjusių kitų partijų atstovų buvo ir S. Raila, kuris suabejojo Bažnyčios galia spręsti darbininkų problemas. Tiek S. Railai, tiek po jo kalbėjusiam PPS (Lenkijos socialistų partija) atstovui ir kvietusiam boikotuoti rinkimus, nebuvo leista baigti, ir susirinkimas buvo nutrauktas⁶⁴. Taigi Kauno lietuviai suskilo: vieni stoji į TLDP, kiti — į LBKKP.

Kiek kitaip reikalai klostėsi Kauno gub. kaimo vietovėse. K. Bielinio ir S. Kairio tvirtinimu, rinkimai Kauno gubernijoje, nedalyvaujant LDP ir LSDP, vyko neorganizuotai⁶⁵. Ir su tuo iš dalies galima sutikti, nes vos įsikūrusi TLDP dar negalėjo išplėsti savo įtakos. Dėl to tarp valstiečių rinkikų dažnai pakliūdavo susikompromitavusių žmonių⁶⁶. Tačiau paskutinėje rinkimų stadijoje tautiniai demokratai jau tvirtai laikė vadeles savo rankose, ir kaip tik jų dėka šios gubernijos rinkimų rezultatai buvo tokie palankūs lietuviams. Netgi lenkų spauda turėjo pripažinti lemiamą TLDP įtaką šiuose rinkimuose⁶⁷.

Vilniaus miesto ir gubernijos lietuviai negalėjo tikėtis sėkmės, todėl buvo ne tokie aktyvūs. Vilniuje buvo sudarytas lietuvių rinkimų komitetas, kuriame išsiskyrė kun. J. Ambraziejus.

Suvalkų gubernijoje didesnį poveikį darė LDP ir LSDP. Kadangi jos nedalyvavo rinkimuose, TLDP ten irgi negalėjo įgyti didesnės įtakos, nors mėgino. S. Raila nesėkmingai stengėsi paveikti rinkimų eigą Parnemunyje⁶⁸, o „Vilniaus žinios“ kaip Suvalkų gubernijos kandidatą į Dūmos deputatus pasiūlė J. Basanavičių⁶⁹. Prieš šį sumanymą gana griežtai pasisakė M. Biržiška Lietuvos lenkų demokratų laikraštyje „Gazeta Wileńska“⁷⁰. Vis dėlto teisybės dėlei reikia pasakyti, kad šio laikraščio lietuvių valstiečiai praktiškai neskaitė, todėl jis negalėjo pakenkti rinkimų rezultatams. J. Basanavičius atsisakė balotiruotis ir vietoj savęs pasiūlė S. Railos kandidatūrą⁷¹. Be to, Suvalkų lietuviai norėjo iškelti kun. J. Staugaičio kandidatūrą, bet jis neturėjo sėslumo cenzo, todėl negalėjo balotiruotis⁷².

Per rinkimus diskutuota ir dėl lietuvių deputatų veiklos Dūmoje. Greta svarstymų, ko lietuviai privalėtų reikalauti Dūmoje, ir tvirto nusistatymo, jog jie turi sudaryti bendrą grupę, nagrinėta ir koalicijų galimybė. Pirmiausia paramos tikėtasi iš Rusijos liberalinio judėjimo. Čia didžiausio palankumo buvo galima laukti iš kadetų partijos. 1906 m. sausio 11 d. Peterburge įvyko J. Basanavičiaus, A. Voldemaro ir A. Purbinskio susitikimas su kadetų partijos lyderiais. Konstituciniai demokratai pripažino autonomijos teisę Lenkijai, bet ne Lietuvai, nes Lietuva šiuo metu negalės „užbrėžtose ribose gauti autonomijos“, be to, tai labai nepalankiai sutiktų Rusijos visuomenė. Tačiau susitikimas teikė tam tikrų vilčių. Kadetai pažadėjo savo spaudoje daugiau dėmesio skirti Lietuvos problemoms, o lietuviai — įkurti Peterburge komitetą, kuris palaikytų konstitucinių demokratų programą ir būtų kadetų vadovybės ir Lietuvos visuomenės tarpininkas. Taip pat lietuviai pažadėjo Lietuvoje agituoti už šios partijos programą palaikančius kandidatus ir remti kadetų atstovus visoje Rusijoje⁷³. Panašias derybas kadetai vedė ir su kitų imperijos pakraščių tautų atstovais. Šio susitikimo rezultatus atspindi derybos, vykusios prieš Kauno gub. rinkimų susirinkimą, kai TLDP vadovaujami lietuvių rinkikai dvarininkų atstovams kaip vieną būtinų susivienijimo sąlygų iškėlė rinkti tuos, kurie stengiasi vykdyti konstituciškai demokratiškus principus⁷⁴. Ieškota ir kitų sąjungininkų. O. Pleirytė siūlė vienytis su latviais. Šį sumanymą mėgino įgyvendinti ir Vilniaus Seime, vėliau TLDP skelbė siekianti vienybės su latviais⁷⁵, tačiau sumanymas nebuvo įvykdytas. Tuo pačiu metu pasirodė kvietimas vienytis ne tik su latviais, bet ir su estais, nes „estai, latviai ir mes mažai kuo tesiskiriame vieni nuo kitų“⁷⁶.

Lenkai. Įvairios lenkų visuomenės grupės taip pat skirtingai žiūrėjo į Dūmą. Įžymaus lenkų publicisto Č. Jankovskio (Jankowski) nuomone, nepaisant lenkams kylančių sunkumų, kiekvieno pareiga dalyvauti rinkimuose. Tačiau įžengimas į parlamentinį gyvenimą savaime dar nėra teigiamas dalykas. Tai gali tiek sukompromituoti, tiek ir pagerinti lenkų reikalus⁷⁷. Vadinamosios demokratinės krajojų srovės laikraštyje „Gazeta Wileńska“ randame L. Abramovičiaus (Abramowicz) straipsnį, kuriame jis skeptiškai vertina naujosios institucijos galimybes⁷⁸. Tačiau, kadetams laimėjus įtikinamą pergalę rinkimuose Peterburge, pasikeitė

ir L. Abramovičiaus nuomonė. Dabar jis jau pripažino, kad nusišalinimas nuo rinkimų būtų „juokingas ir neprasmingas dalykas“⁷⁹.

Turėdami gana tvirtas pozicijas Vilniuje, lenkų politikos veikėjai didelių vilčių dėjo į rinkimus šiame mieste. Visų politinių srovių atstovai susijungė į rinkimų komitetą, kuris turėjo padalinių apylinkėse⁸⁰. Lenkų rinkimų komitetas Vilniuje savo kandidatu iškėlė advokatą T. Vrublevskį (Wróblewski). Išpopuliarėjęs savo kalbomis rudenį vykusiame zemstų atstovų suvažiavime ir caro teismuose gynęs 1905 m. revoliucijos dalyvis, Lietuvoje jis vis dėlto nebuvo labai įtakingas. Tačiau rimta žydų konkurencija vertė lenkus telktis. T. Vrublevskio kandidatūrai parinkti įtakos galėjo turėti ir tai, kad įžymusis Vilniaus advokatas vadovavo 1899 m. atkurtai neošbravų ložei, vienijusiai įvairių pakraipų lenkų visuomenės veikėjus. Be to, jis buvo vadinamosios demokratinės krajavų srovės atstovas, todėl galėjo patraukti ir kitų tautų atstovus. Pats advokatas tvirtino galėjęs būti nesunkiai išrinktas ne Vilniuje, o kurioje nors iš gubernijų, tačiau tuo atveju reikėtų daryti kompromisų su dvarininkais, o jis to nenorįs⁸¹. Tačiau ir Vilniuje T. Vrublevskis turėjo bendradarbiauti su tų lenkų visuomenės jėgų atstovais, kurių pažiūros jam buvo visiškai svetimos. Jis nurodė, jog sutiko iškelti savo kandidatūrą dėl to, kad, lenkams ir lietuviams turint rinkimų daugumą, būtų išrinktas demokratiškesnių pažiūrų žmogus⁸². T. Vrublevskio ir rinkimų komitete susibūrusių veikėjų pažiūrų neatitikimą pastebėjo ir vietos spauda⁸³.

Vidaus reikalų ministro nurodymu gubernijose ir apskrityse turėjo būti kuriami specialūs komitetai, sudaromi įvairių luomų atstovų, kurie turėjo padėti valdžiai stabilizuoti padėtį⁸⁴. Šiuos komitetus, atrodo, mėginta panaudoti rinkimų agitacijai⁸⁵, tačiau juntamų rezultatų tai nedavė. Rinkimų eigai bent kiek didesnės įtakos neturėjo ir 1898 m. įkurta Vilniaus žemės ūkio draugija, vienijusi dvarininkus. 1905 m. pabaigoje įvairias lenkų kadetų grupes mėginta sujungti į vieną organizaciją. Pasak M. Rōmerio, Vilniuje įvykęs net suvažiavimas, kuriame buvo pakoreguota kadetų partijos programa: pašalinti radikalios agrarinės reformos reikalavimai, šiuos klausimus palikta spręsti kiekvienam kraštui autonomiškai⁸⁶. Č. Jankovskio teigimu, ši organizacija turėjusi apimti buvusios LDK žemes⁸⁷. Dėl savo radikalumo konstitucinių demokratų idėjos nebuvo priimtinos lenkų dvarininkams, todėl ši organizacija čia neįleido giliau šaknų. Geriau sekėsi Vilniaus vyskupui E. Ropui kurti LBKKP, kuri T. Vrublevskio ir jo aplinkos dėka rėmėsi kadetų programa, suteikė jai klerikalinį atspalvį. Dėl to iš pradžių partiją puolė dvarininkai ir valdžia, tačiau, programai evoliucionuojant konservatyvumo link, nebeliko nesutarimų objekto, ir nemaža dvarininkų dalis aktyviai dalyvavo LBKKP veikloje. Katalikų dvasininkijos ir dvarininkų susivienijimas davė vaisių net ir 1906 m. kovo 2 d. valdžiai uždraudus LBKKP veiklą. Vilniaus gubernijos lenkų dvarininkų rinkimų komiteto atsiskaukime randame tiek dvarininkų, tiek ir dvasininkų pavardžių⁸⁸. Katalikų dvasininkijos įtaka Vilniaus gubernijoje buvo gana didelė. Tai rodo ir rinkimų eiga. Štai tarp Vilniaus apskrityje smulkiųjų žemvaldžių rinkimų susirinkimuose išrinktų 58 asmenų buvo 17 kunigų. Pažymėtina ir tai, kad neišrinkti tik 2 balotiravęsi kunigai⁸⁹.

Sunkiau sekėsi organizuoti Kauno gub. dvarininkams. „Kurjer Litewski“ teigimu, net 3 pažangių lenkų dvarininkų mėginimai organizuoti baigėsi nesėkmingai⁹⁰. Neturėjo bent kiek didesnės įtakos ir Kauno žemės ūkio draugija, įsteigta 1900 m. ir jungusi apie 300—400 narių⁹¹. Daugiau duomenų turime apie Telšių apskrityje vykusią rinkimų agitaciją. Čia pažangūs dvarininkai 1905 m. spalio 14 d. įkūrė komitetą, kuris turėjo imtis rinkiminės agitacijos. Jį sudarė S. Narutavičius (Narutowicz), J. Kaminskis (Kamiński), M. Brenšteinas (Brensztejn) ir kt.⁹² Šis komitetas lapkričio 10 d. sukvietė dvarininkus rinkėjus į susirinkimą. Iš 267 kviestųjų atvyko tik 28. Buvo nutarta pavesti komitetui toliau vykdyti rinkimų agitaciją, taip pat, remiantis kadetų programos principais, parengti vietos sąlygoms pritaikytą programą⁹³. Tikėtina, kad šio, kaip ir kitų, komitetų atstovai dalyvavo suvažiavime Vilniuje. Vėliau komitetas tęsė rinkimų agitaciją.

Nedaug turime informacijos apie lenkų rinkimų agitaciją Suvalkų gubernijoje. Čia išsiskyrė tik tautiniai demokratai (endekai)⁹⁴.

Spaudoje užvirė diskusija dėl lenkų deputatų, išrinktų vakarinėse imperijos gubernijose, elgesio Dūmoje. Vieni siūlė kurti bendrą frakciją su Lenkų grupe (Koło Polskie — Lenkijos Karalystės deputatai)⁹⁵. Kiti pasisakė už atskirą frakciją, glaudžiai susijusią su Lenkų grupe⁹⁶. Antroji pozicija paprastai grindžiama taktiniais sumetimais (valdžia gali apkaltinti „separatizmu“), taip pat socialinių ekonominių programų neatitikimu (Lenkijos Karalystėje buvo stiprūs endekai, kurie vėliau ir laimėjo rinkimus; jie siūlė gana radikalią žemės reformą).

Didelėje nuomonių įvairovėje dėl būsimo deputatų susigrupavimo Dūmoje išsiskyrė T. Vrublevskio pozicija. Jo manymu, visi vadinamojo Vakarų krašto deputatai turi sudaryti bendrą grupę ir veikti kartu su Lenkų grupe bei kadetais, taip pat kitomis liberaliosios pakraipos partijomis⁹⁷. Taigi T. Vrublevskis siūlė vienyti ne tautiniu, bet pilietiniu pagrindu.

Gudai. Tarp Vilniaus gubernijos valstiečių vyravo gudai. Veikė Baltarusijos socialistinė gromada, tačiau ji boikotavo rinkimus, ir gudų visuomenė, kaip savarankiška politinė jėga, rinkimuose nebuvo atstovaujama. 1905 m. pabaigoje—1906 m. pradžioje daugelis jų buvo patekę LBKKP įtakon.

Mėginimai sudaryti koalicijas ir rinkimų rezultatai

Mūsų istoriografijoje įsigalėjęs teiginys, kad rinkimuose į visas keturias dūmas lietuviai sudarė bendrą bloką su žydais⁹⁸. Ten, kur atskirai aptariami I dūmos rinkimai, randame tą pačią nuomonę⁹⁹. Siame skyriuje mėginsime panagrinėti tos pozicijos teisingumą.

Kadangi deputatus rinko nuo gubernijų, tai tautinius santykius rinkimuose teisingiausia nagrinėti remiantis kaip tik gubernija, aišku, nepamirštant ir bendrų tendencijų. Pradėsime nuo Kauno gubernijos, nes čia rinkimai vyko anksčiausia, ir jų rezultatai turėjo įtakos įvykių raidai kitose Lietuvos gubernijose.

Kauno gubernija. Demokratiškai nusiteikę lietuvių, lenkų ir žydų inteligentai planavo sušaukti rinkikų atstovų suvažiavimą, kuriame turėjo būti parengta bendra programa ir susitarta dėl būsimų kandidatų. Suvažiavimui organizuoti įsteigtas biuras, kuriam priklausė po du kiekvienos tautos atstovus*¹⁰⁰. Žydai sutiko rinkti tik „demokratų“, tačiau ne „nacional-demokratų“¹⁰¹, o lietuviams vadovauti kaip tik ir pradėjo TLDP. Vis dėlto Kauno žydams rinkimuose vadovavę politikai suprato, jog gubernijos rinkimų susirinkime lietuviai turės daugumą ir be jų paramos nė vienas žydas nebus išrinktas. Sutarta, kad Kaunas rinks 2 lietuvius ir 5 žydus, ir už tai lietuviai parems vieno žydo kandidatūrą į deputatus. Tačiau, pasak J. Basanavičiaus, žydai, „pamatę, kad lietuviai ima dalytis į „katalikus“ ir „demokratų“, patėmiję taigi lietuvių silpnumą“, pareikalavo dviejų vietų Dūmoje. Nei TLDP, nei kun. K. Olšauskas, vadovavęs LBKKP organizacijai Kaune, nesutiko su tokiomis sąlygomis, ir derybos nutrūko.¹⁰² Tad miestai išrinko vien žydų atstovus. J. Basanavičius buvo priverstas konstatuoti, kad „Kauno, kaip ir kitų Lietuvos miestų, žydai pasirodė, jog jie buvo iki šiol, taip ir liko visai mums svetima tauta...“¹⁰³

Į gubernijos rinkimų susirinkimą valstiečiai rinko 39, dvarininkai — 35, miestų rinkėjai — 16 atstovų. Lietuvių rinkikai suvažiavo į Kauną kovo 23 d. ir susirinkime kartu su įvairių politinių partijų veikėjais svarstė koalicijų galimybes. Atsižvelgiant į ankstesnius santykius, elgesį rinkimuose ir galimą lietuvių reikalavimų parėmimą, nuspręsta jungtis su dvarininkų kurijos atstovais. Deryboms vesti sudaryta komisija: trys rinkikai bei J. Basanavičius, P. Klimaitis ir kun. P. Januševičius¹⁰⁴. Šie veikėjai priklausė TLDP, todėl jos įtaka šitam rinkimų etapui neabejotina. Tiesa, P. Januševičius dalyvavo ir LBKKP veikloje. Valstiečių atstovai reikalavo, kad dvarininkai priimtų šias sąlygas: Dūmoje sudaryti lietuvių frakciją ir išvien veikti sprendžiant tautos reikalus, siekti Lietuvos etnografinėmis sienomis autonomijos, taip pat dvarininkų atstovai turi būti konstituciškai demokratiškų pažiūrų¹⁰⁵. Pasak kai kurių šaltinių, lietuviai reikalavę teisės pasirinkti iš dvarininkų būsimus deputatus¹⁰⁶. Vėliau dar kilo nesutarimų dėl deputatų vietų paskirstymo tarp dvarininkų ir valstiečių kurijų¹⁰⁷. Nedetalizuojant derybų eigos, reikia pastebėti, kad jos nutrūko, dvarininkams sutartu laiku nedavus atsakymo¹⁰⁸. Šio pavėlavimo priežastis galėjo būti dvarininkų kurijos nesutarimai; mat tarp jų buvo įvairių pažiūrų veikėjų. Be to, labai pasitikėta kunigų įtaka¹⁰⁹. Nėra duomenų, kad dvarininkai būtų taręsi su miestų atstovais. Derybose įvyko vienas įdomus epizodas. Valstiečių ir dvarininkų rinkikai gavo Žemaičių vyskupo M. Paliulionio kvietimą kovo 25 d. atvykti į Sv. Mišias, o po jų — pas vyskupą. Priėmė M. Paliulionis mėgino pasidžiaugti abiejų kurijų vienybe, tačiau L. Lopas jam griežtai atkirto, ir ceremonija baigėsi gana nesmagiai. J. Basanavičiaus teigimu, išėjus vyskupui, dvarininkai „tuojau norėjo visi, in corpore, su lietuviais tartis, bet šitų vadovai neleido tą daryti...“¹¹⁰ Nepavykus susitarti su dvarininkais, nutarta derėtis su žydais. Už tokią sąjungą agitavo ir iš

* Neaiškus šio biuro santykis su anksčiau minėtu Kadetų komitetu, kurį sudarė 4 tautų atstovai.

Vilniaus atvykęs A. Smetona. Žydų atstovas L. Bramsonas išreiškė apgailėstaujamas dėl jų padarytos „didelės klaidos“ renkant miestų atstovus, ir buvo sutarta rinkti vieną žydą (L. Bramsoną) bei vieną kunigą, 3 lietuvių valstiečių atstovus ir žydų prašymu vieną dvarininką, kurį turėjo parinkti patys lietuviai¹¹¹. Tad rinkimų dieną, kovo 26-ąją, Kauno gub. rinkimų susirinkime deputatais tapo: L. Bramsonas, kun. V. Jarulaitis (išrinktas po to, kai atsistatydino kun. A. Bačkis), TLDP nariai L. Lopas ir J. Sabalis, LDP narys J. Kubilius (vieną deputatą rinko tik valstiečiai) bei demokratiškų pažiūrų lietuvių dvarininkas Č. Milvydas. Reikėtų atskirų tyrimų paaiškinti, kodėl pasikeitė LDP pozicija. Pasak J. Basanavičiaus, po sėkmingų rinkimų, kitą dieną, deputatai atvyko pas jį ir padėjo už „rinkimų sutvarkymą ir jų kandidatūrų pastatymą“¹¹².

Vilnius. Dėl deputato mandato čia galėjo varžytis tik žydų ir lenkų rinkimų komitetai. Tarp rusų rinkėjų išryškėjo dvi tendencijos: šovinistinių organizacijų veikėjai nebuvo nusiteikę daryti jokių kompromisų su kitų tautų atstovais, o kadetai (per rinkimus pasivadinę „nepartiniu būreliu“) norėjo tartis su kuria nors iš besirungiančių grupių. Imperiškai mąstantys rusai palankiau žiūrėjo į sąjungą su žydais, mat šie kėlė mažesnius reikalavimus nei lenkai, tačiau rusų rinkėjų susirinkime balsavimu buvo nuspręsta nesijungti su jokia kita grupe¹¹³. Lenkų rinkimų komitetas buvo linkęs derėtis su rusų kadetais, tačiau po to, kai buvo priimtas šis sprendimas, lenkai kandidatais iškėlė tik savo tautos atstovus¹¹⁴. O su lietuviais lenkų rinkimų komitetas nebuvo linkęs derėtis. Tai, aišku, sukėlė didelį lietuvių nepasitenkinimą¹¹⁵. Šis prieššūkas taip pat buvo nukreiptas ir prieš T. Vrublevskio kandidatūrą. Jo pavardę lietuvių spaudoje lydėjo tokie epitetai, kaip „ponas“, „lenkas-ponas“¹¹⁶, turėję aiškiai neigiamą atspalvį. O T. Vrublevskis mėgino ieškoti bendros kalbos su lietuviais, atviru laišku kreipėsi į Vilniaus lietuvių ir lenkų rinkėjus. Netgi laiško antraštėje lietuvius paminėjo pirmiau, tuo, aišku, rodydamas palankumą. Šis T. Vrublevskio nusiustatymas ryškus ir programoje: savivaldos reikalavimas Lietuvai minimas anksčiau nei autonomijos — Lenkijai (T. Vrublevskis laikėsi pozicijos, kad Lietuvos autonomijos reikalavimas tuo metu nerealus). Kartu reikia pastebėti, kad advokatas žadėjo ginti lenkų ir žydų teises, o kreipėsi tik į lietuvius ir lenkus¹¹⁷. Tačiau T. Vrublevskiu nepavyko patraukti lietuvių. K. Skirmuntaitės nuomone, tai būtų pasisekė tik tuo atveju, jeigu būtų įkurtas ne lenkų rinkimų komitetas, bet „jungtinis lenkų—lietuvių rinkiminis komitetas“¹¹⁸. Paaiškėjus, jog lenkai neturės daugumos miesto rinkimų susirinkime, T. Vrublevskis griebėsi kitos taktikos: pasiūlė pažangiai nusiteikusiems žydų veikėjams kartu su lenkais balsuoti už žydo Gruzenbergo kandidatūrą. Tačiau dėl žydų vieningumo šis sumanymas žlugo¹¹⁹. Sionisto Š. Levino kandidatūrą ypač aktyviai rėmė vienas Rusijos kadetų lyderių M. Vinaveras ir kartu siūlė nebalsuoti už kadetą T. Vrublevskį. Beje, iš pradžių pats M. Vinaveras norėjo balotiruotis Vilniuje, tačiau jį išrinko Peterburge, todėl ir buvo numatyta nauja kandidatūra. Kita vertus, A. Lednickis, taip pat vienas Rusijos kadetų lyderių, rengėsi atvykti agituoti už T. Vrublevskį¹²⁰.

Matydamas priešišką lenkų komiteto veiklą, lietuvių rinkimų komitetas sudarė bendrą bloką su žydais. Lietuviams tai negalėjo duoti jokios naudos, nes žydai jau buvo nusprendę balsuoti už Š. Leviną ir savo sprendimo neketino keisti. Atrodo, lietuviai to nereikalavo. Šią sąjungą teisingiau būtų vertinti ne kaip bičiuliavimąsi su žydais, bet kaip priešiškumo lenkams išraišką. Be to, greit paaiškėjo, kad lietuvių komitetas elgėsi negarbingai: kai kuriuos lietuvių visuomenės veikėjus į kandidatų sąrašą įtraukė be jų žinios¹²¹. Šiai sąjungai nepritarė ir lietuvių visuomenė.

Išrinkus rinkikus į miesto rinkimų susirinkimą, paaiškėjo, kad tarp jų yra 51 žydas ir 29 lenkai. Balandžio 9 d. į rinkimus neatvyko lenkai, todėl Vilniaus deputatu Dūmoje tapo Š. Levinas. Lenkų neatvykimą galima vertinti ne tik kaip priešiškumo konkurentams išraišką, bet ir kaip norą parodyti, jog Š. Levinas negalės Dūmoje kalbėti jų vardu.

Vilniaus gubernija. Čia lenkų dvarininkų rinkimų komitetas po diskusijos „Kurjer Litewski“ puslapiuose kandidatų į deputatus iškėlė ir lietuvių dvarininką D. Malinauską. Pabrėžtina tai, kad šią kandidatūrą numatė patys lietuviai (kas konkrečiai, neaišku). Lietuvį siūlyta rinkti dėl to, kad lenkai būtų geriau informuoti apie šios tautos poreikius ir turėtų per ką palaikyti ryšius¹²². Tačiau po to, kai Kauno gub. lietuviai sudarė bendrą bloką su žydais, kilo didelis Vilniaus gub. dvarininkų nepasitenkinimas. Kliuvo ir D. Malinauskui. Nors lenkų komitetas ir neatsisakė toliau remti D. Malinausko kandidatūros, tačiau jis neišrinktas net į rinkikus¹²³.

Į Vilniaus gub. rinkimų susirinkimą 40 atstovų rinko dvarininkai, 44 — valstiečiai, 7 — miestų rinkėjai ir 1 — darbininkai. Daugiausia Vilniaus vyskupo E. Ropo dėka pavyko susitarti dviejų didžiausių kurijų atstovams. Iš pradžių dvarininkai su kunigais siūlė rinkti vyskupą, 2 dvarininkus bei po vieną valstietį ir darbininką. Dar vieną atstovą valstiečiai turėjo rinkti atskirai. Darbininkas pasiūlytas neatsitiktinai, mat jis priklausė LBKKP. Tačiau valstiečiai nesutiko su tokiu siūlymu ir išreikalavo 2 mandatus. Beje, derybose dalis valstiečių nedalyvavo. Galutinai sutarus dėl būsimų deputatų, abiejų kurijų atstovai nuvyko pas vyskupą, ir šis palaimino sutartį¹²⁴. Taigi matome panašų scenarijų kaip ir Kaune, tik čia jį pavyko įgyvendinti. Tarp miestiečių rinkikų buvo ir žydų kadetų atstovų, taip pat ir svarbiausią šios partijos laikraštį „Речь“ finansavęs J. Bakas¹²⁵. Tačiau niekam, net ir buvusiems LBKKP* lyderiams nekilo mintis sudaryti bendrą bloką su žydų atstovais. Taigi, kaip ir kitais atvejais, Lietuvoje kadetų programa netapo vienijančiu veiksmu, nors ją rėmėsi daugelis politinių jėgų. Vilniaus gub. rinkimų susirinkime, kaip ir buvo sutarta, išrinkti: vyskupas E. Ropas, dvarininkai B. Jaloveckis ir C. Jankovskis, valstiečiai R. Aleksandravičius ir M. Grincevičius. Valstiečių kurija dar išrinko M. Gotoveckį.

Suvalkų gubernija. Vėliausiai, balandžio 20 d., rinkimai vyko Suvalkų gubernijoje. Čia iš 14 žemvaldžių, 10 miestiečių ir 16 valstiečių kurijų atstovų, pasak „Lietuvos ūkininko“, buvo 23 lietuviai, 11 lenkų ir 5 žy-

* Reikia prisiminti, kad ši partija rėmėsi kadetų programa.

dai¹²⁶. Nedaug turime informacijos apie tautinius santykius per rinkimus šioje gubernijoje. Miestuose lenkų veikėjai nebuvo linkę skaitytis su kitų tautų atstovais. Kalvarijoje nesilaikė išankstinio susitarimo su kitais krikščionimis ir balsavo už savo kandidatą¹²⁷. Suvalkuose endekai „prievarta ir grasinimais“ vertė balsuoti už jų kandidatus¹²⁸.

Paaiškėjus, kad lietuviai turi pakankamai balsų savo deputatams išrinkti, lenkai ir žydai „užsimanė paimti ir lietuvių parašus, kad jie nekeltų klausimo apie Suvalkų gub. atskyrimą nuo Lenkų (Lenkijos Karalystės.—*D. S.*) , iki nebus duota Lenkų autonomija“, bet lietuviai, „atsimindami Vilniaus susivažiavimo nutarimus, nesutiko“¹²⁹. Žydai ir lenkai, negalėdami paveikti rinkimų rezultatų, juose apskritai nedalyvavo. „Lietuvos ūkininko“ teigimu, Vilniaus ir Kauno gubernijose žydai ėjo išvien su lietuviais, o Suvalkų gubernijoje su lenkais todėl, kad Lenkijos Karalystėje jiems „duotos didesnės teisės negu Lietuvoje, žinoma, jie nenori, kad Suvalkų gub. būtų priskirta prie Lietuvos“¹³⁰.

Apžvelgę tautinius santykius per rinkimus į I dūmą, galime konstatuoti, jog A. Sapokas redaguotoje „Lietuvos istorijoje“ teiginys, kad šiuose rinkimuose „lietuviai bandė susitarti su nutautusiais mūsų dvarininkais, tačiau iš jų gavo neigiamą atsakymą. Tada lietuviai susidėjo su žydais...“¹³¹, tinka tik Kauno gubernijos, o ne visos Lietuvos rinkimams.

Rinkimų boikotas

Sovietinė Lietuvos istoriografija paprastai nurodo, kad dėl plačios boikoto kampanijos rinkimuose dalyvavo dvarininkai, buržuazija ir dalis valstietijos¹³². Šiame skyriuje ir panagrinėsime rinkimų boikoto taktikos atsiradimą, naudotas priemones tikslui pasiekti ir tos akcijos sėkmingumą.

Boikoto taktikos genezė. Nuo pat caro įsako dėl Dūmos sušaukimo tiek Rusijoje, tiek Lietuvoje pradėta kritikuoti naują instituciją. Boikoto taktikos galimybę svarstė ir liberaliosios pakraipos organizacijos. Tačiau mus labiau domina tos organizacijos, kurios nuosekliai laikėsi boikoto taktikos. Sutelksime dėmesį į laikotarpį prieš pat rinkimus.

1905 m. gruodžio mėn. Tamperėje įvykusioje RSDDP konferencijoje nutarta boikotuoti I Rusijos dūmos rinkimus. Todėl RSDDP Šiaurės vakarų krašto srities konferencija priėmė analogišką nutarimą, o gruodžio 28 d. Vilniuje įvyko LSDP, Bundo, RSDDP, Rusijos socialistų revoliucionierių, Lenkijos Karalystės ir Lietuvos socialdemokratijos bei PPS atstovų susirinkimas, kuriame pritarta boikoto taktikai. Tokią padėtį K. Bielinis komentavo taip: „Organizuotumo požiūriu ši partija (RSDDP.—*D. S.*) Rusijos pakraščiuose buvo visai silpna. Ji ten visai nesireiškė, bet jos pasisakymai bendrais taktikos klausimais daug reiškė visiems be išimčių“¹³³.

Pasirinkta boikoto taktika buvo argumentuojama rinkimų įstatymų nedemokratiškumu, nepakankama pačios Dūmos kompetencija, daug kur per rinkimus esančia karine ar sustiprintos apsaugos padėtimi. Be to, dalis kairiosios pakraipos partijų pripažino tik revoliucinę kovą, ir joks

parlamentas negalėjo jų patenkinti. Buvo tikimasi tolesnio revoliucijos plėtojimosi, o dalyvavimas rinkimuose tik stabdytų šį procesą¹³⁴.

Priemonės. Kairiosios partijos ne tik platino agitacinius lapelius, spaudoje skelbė straipsnius, kviečiančius boikotuoti rinkimus, rengė susirinkimus ir demonstracijas, bet ir tiesiogiai mėgino paveikti rinkimų eigą. Kaune kovo 4 d. joms pavyko nutraukti du rinkimų susirinkimus. Yra žinoma, kad 13 PPS narių kovo 5 d. padėjo nutraukti rinkimų susirinkimą Vilniuje. Taip pat Vilniuje kovo 2 d. J. Menkės odos fabrike dalis darbininkų „iš visų jėgų stengėsi nutraukti balsavimą ir prievarta traukdavo darbininkus į savo pusę, o nesutinkančius su jais ištraukdavo iš patalpų, kuriose vyko rinkimai“¹³⁵.

Rezultatai. Vilniaus gubernijos įmonėse, kur dirbo ne mažiau kaip 50 vyrų, vyrai rinkėjai turėjo teisę išrinkti rinkikus, o šie — 1 atstovą į gubernijos rinkimų susirinkimą. Iš 37 įmonių, kuriose dirbo 3615 vyrų, turinčių teisę išrinkti po 1 rinkiką, rinkimai nevyko 14-oje*¹³⁶. Jose dirbo 1245 vyrai, vadinas, rinkimuose tikrai nedalyvavo 34% darbininkų. Žinoma, tai nereiškia, kad kitų įmonių darbininkai į rinkimus atvyko visi.

Valstiečiai aktyviai dalyvavo rinkimuose. Kaip ir kitų kurių, neturime duomenų apie Suvalkų gub. valstiečių aktyvumą. Vilniaus gubernijoje iš 148 valsčių rinkimai nevyko tik viename**¹³⁷. Vilniaus apskrityje į valsčių rinkimų susirinkimus atvyko apie 80% turinčių balsavimo teisę¹³⁸. Kauno gub. tik viename valsčiuje rinkimai žlugo dėl to, kad neatvyko valstiečiai. Buvo taip pat nemaža atvejų, kai rinkimų rezultatus apskričių rinkimų komisijos atšaukdavo dėl rinkimų taisyklių pažeidimo. Tuose valsčiuose skyrė pakartotinius rinkimus¹³⁹. Iš 274 valsčiuose išrinktų rinkikų į apskričių rinkimų susirinkimus Kaune neatvyko tik 9¹⁴⁰.

Neaktyviausi pasirodė smulkiųjų žemvaldžių kurijos atstovai. Vilniaus gubernijoje atvyko apie 20% turėjusių teisę balsuoti, Kauno — 26%. Savotiškas rekordas pasiektas Kauno apskrityje, kur iš 1742 rinkėjų atvyko tik 41. Aktyvesni buvo stambiųjų žemvaldžių kurijos atstovai: Vilniaus gubernijoje jų aktyvumas siekė 58%, Kauno — daugiau kaip 38%¹⁴¹. Gilesnėms šio reiškinio priežastims nustatyti reikėtų atskirų tyrimų, tačiau viena aišku — prastai organizuoti rinkimai (dažnai buvo neišsiunčiami kvietimai ir kt.)¹⁴².

Vilniaus gubernijoje rinkimuose dalyvavo 46%, Kauno — 54,5% miestų rinkėjų¹⁴³, Vilniuje — net 74%¹⁴⁴. Miestų rinkėjų aktyvumą galima aiškinti tuo, kad jiems nereikėdavo toli vykti iki balsavimo vietos. Vilniuje tiek žydų, tiek lenkų rinkimų komitetas suprato kiekvieno balso vertę, todėl čia atvyko tiek daug rinkėjų.

Taigi boikoto taktika nesulaukė didelio nei valstiečių, nei darbininkų pritarimo. O mažiausiai rinkimuose dalyvavo smulkiųjų žemvaldžių atstovų, bet, aišku, ne dėl kairiųjų partijų agitacijos.

* Vilniaus gubernatorius net buvo priverstas paskelbti pakartotinius rinkimus, bet jie įvyko tik viename fabrike.

** Kitų šaltinių duomenimis, įvyko visuose (LR VIA. F. 985. Ap. 7. B. 7. L. 13).

Europinės Rusijos dalies miestuose balsuodavo ne daugiau kaip 50—55% rinkėjų. Taip pat žinoma, kad iki kovo 14 d. 114-oje apskričių (38 gubernijose) į rinkimus atvyko 15,4% smulkiųjų žemvaldžių kurijos atstovų. O darbininkai daug kur boikotavo rinkimus. Stai Varšuvoje iš 114 įmonių, kurių darbininkai turėjo teisę balsuoti, rinkimai įvyko tik 4-ose, o Lodzėje iš 143 — 9-ose¹⁴⁵. Pateikti duomenys akivaizdžiai rodo, kad Lietuvos rinkėjai buvo aktyvesni.

Vertinimai. Įdomu, kaip patys boikoto šalininkai vertino savo akciją po rinkimų. LSDP spaudoje teigiama, kad „eiti tuomet į dūmą — tai buvo vistiek, ką kelti mūsųose klaidingą pasitikėjimą jai ir tokiu būdu traukti jas į šalį nuo tiesaus revoliucijos kelio“¹⁴⁶. O Bundo organas „Наше слово“ kitaip vertino šią akciją: „Boikoto taktika buvo vedama jau po gruodžio, bet parengta ir susiklostė dar iki gruodžio, ji persimetė į sausį dėl savotiškos politinės inercijos, iš įsibėgėjimo, kaip paskutinis rudens simfonijos akordas. Bet jau tuo metu, kai buvo vedama, ji buvo objektyviai pasenusi“¹⁴⁷. Beje, II dūmos rinkimuose jau dalyvavo visos partijos;

Išvados

Per I Rusijos dūmos rinkimus ryškus Lietuvos visuomenės susiskaidymas pagal tautinį požymį. Į politinę areną išėjo politinės grupės, pretendavusios atstovauti vienai ar kitai tautai. Rusams tautinės vienybės idėja kėlė Viečė, tačiau visose trijose Lietuvos gubernijose rusų visuomenė dėl savo negausumo ne tik negalėjo rimčiau paveikti rinkimų eigos, bet ir skilo į kelias grupes (liberalus, pasisakiusius už bendradarbiavimą su kitų tautų atstovais, ir šovinistinės pakraipos organizacijas, nepripažinusias jokių kompromisų). Kompaktiškai miestuose gyvenusius žydus suvienijo jų rinkimų komitetai, kuriuose vyravo Sąjunga, ir Dūmoje jie turėjo 2 Lietuvoje išrinktus atstovus. Tarp Lietuvos ir Baltarusijos lenkų tvirtas pozicijas turėjo LBKKP. Jos veiklos metu rastas dvarininkų ir dvasininkų kompromisas davė vaisių ir per rinkimus Vilniaus gubernijoje. Kauno gub. lenkai neturėjo politinės organizacijos, išsiskyrusios įtaka, o Suvalkų gubernijoje pasižymėjo endekai. Lietuvius per rinkimus ėmė konsoliduoti TLDP. Stipriausias pozicijas ji turėjo Kauno gubernijoje. Gudai kaip savarankiška politinė jėga I Rusijos dūmos rinkimuose nedalyvavo.

Vilniaus gubernijoje lenkų dvarininkai kartu su katalikų dvasininkija, vadovaujama vyskupo E. Ropo, dėl kandidatūrų sutarė su valstiečių kurijos atstovais, kurių tautinė priklausomybė problematiška. Kauno gubernijoje, nepavykus dvarininkų atstovų ir lietuvių valstiečių deryboms, šie sudarė bendrą bloką su miestų kurijoje išrinktais žydais. Suvalkų gubernijoje lietuviai turėjo absoliučią daugumą gubernijos rinkimų susirinkime, todėl vieni išrinko deputatus. Taigi Vilniaus gubernijoje lemiamas vaidmuo teko konfesiniam bendrumui. O Kauno gubernijoje sudarytos lietuvių ir žydų sąjungos vertinimas reikalauja plačiau ištirti tautinius santykius. Vilniaus miesto rinkimuose į Dūmą sudarytas žydų ir dalies lietuvių visuomenės bendras blokas aiškintinas lietuvių priešiškumu lenkams.

Kairiosios pakraipos politinės organizacijos kvietė boikotuoti rinkimus. Tačiau nemaža darbininkų dalis, turėjusi teisę balsuoti, į rinkimus atvyko (duomenys rodo, kad rinkimuose tikrai nedalyvavo ne mažiau kaip 34% rinkėjų). Valstiečiai ir miesto kurijos atstovai aktyviai dalyvavo rinkimuose. Ne tokie aktyvūs pasirodė stambiųjų žemvaldžių kurijos atstovai, o daugiausia neatvyko smulkiųjų žemvaldžių. Tačiau aki-vaizdu, kad šios aplinkybės negalime aiškinti kaip aktyvia pozicija Dūmos atžvilgiu.

Anot A. Kulakausko, lietuviai 1905 m. sau ir kitiems parodė, kad yra nacija¹⁴⁸. Siam „suvokimui“ didžiausią įtaką neabejotinai padarė Didysis Vilniaus Seimas. Čia lietuviai susivokė esą nacija ir suformulavo artimiausius politinius tikslus. Tačiau kaip tik per rinkimus lietuviai, kaip savarankiškas politinis vienetas, pradėjo bendrauti su kitomis etno-socialinėmis bendrijomis. J. Basanavičius konstataavo, kad „Nedėlioje, 26 kovo (8 balandžio) buvo Kaune vienas iš svarbiausių naujausioje lietuvių tautos istorijoje atsitikimas, kursai, rodos, niekados iš mūsų omens nepragaiš. *Lietuviai tą dieną apreiškė visam pasauliui savo tautiškąjį susipratimą ir politišką pribrendimą.*...“¹⁴⁹ (išskirta aut.). „Šal-tinyje“ teigiama, kad rinkimai Suvalkų gubernijoje „parodė, jog čia anaip tol ne Lenkija, tik Lietuva...“¹⁵⁰ Rinkimai baigėsi, o gyvenimas ėjo. Dar per rinkimus pasigirdavo balsų, kad svarbūs ne tiek rinkimų rezultatai, kiek tautų santarvė¹⁵¹. Po rinkimų pasirodžiusioje knygelėje „Paslaptis Kauno atstovų rinkimuose (Kas kaltas?)“ J. Jurkevičius iš-sako tą pačią nuomonę: „Rinkimuose, kaip jau žinoma, pilnai laimėjo lietuviai-valstiečiai, nes beveik visi atstovai, atskyrus vieną žydą, nuva-žiavo į Valstijos Dūmą — Lietuviai. Bet kas iš to? Iki nebus mūsų krašte vienybės tarp dvaro ir kaimo, iki kovosimės tarpu savęs, iki tol nebus pas mus gyvenimas normališkąs, patogus,— vargiai teturėsime pasise-kimą tautiškuose užmanymuose, nes kame vienybė, tenai tik paprastai esti ir galybė, ir gražybė, ir [...] pasisekimas“¹⁵². Čia pateiktos dvi skirtingos pozicijos atspindi nevienodą ir būsimosios Lietuvos viziją: J. Basanavičiaus puoselėjamą tautinės valstybės ir T. Vrublevskio gi-namą pilietiniu pagrindu kuriamos trijų etnokultūrinių bendrijų — lie-tuvių, lenkų ir gudų — valstybės, buvusios LDK.

¹ Булат А. Литовцы [В. в.], ? 1909; Salčius M. Dešimt metų tautiniai-kul-tūrinio darbo Lietuvoje. V., 1917.

² Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka; K., 1936.

³ Griškūnaitė E. Kas atstovavo lietuvių tautai carinėje dūmoje? // Komjau-nimo tiesa. 1958. Nr. 47; Гришкунайте Э. В. Позиция революционных социал-де-мократов в период выборов и деятельности I и II Государственных Дум // LTSR MA darbai. Serija A. V., 1963. T. 1(14).

⁴ Tyla A. 1905 m. revoliucija Lietuvoje. V., 1968.

⁵ Miknys R., Motieka E. Tautiškoji lietuvių demokratų partija: idėjinės-po-litinės kūrimosi aplinkybės // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. T. 1 (Tautinės sa-vimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos). V., 1990.

⁶ Сепенас P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. Chicago, 1977. T. 1.

⁷ Jurkiewicz J. Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w la-tach 1905—1922. Poznań, 1983; Дубнов С. М. Новейшая история еврейского народа. Берлин, 1923. Т. 3 (1891—1914).

- ⁸ Bielinis K. 1905 metai. K., 1930; Bielinis K. Penktieji metai. New York, 1959; Kairys S. Tau, Lietuva. Boston, 1964; Korwin-Milewski H. Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855—1925). Poznań, 1930.
- ⁹ Jaśkiewicz L. Absolutyzm rosyjski w dobie rewolucji 1905—1907. Warszawa, 1982. S. 117.
- ¹⁰ Tyla A. Lietuvos valdymo 1900—1914 m. ypatumai // LTSR MA darbai. Serija A. V., 1968. T. 2. P. 75.
- ¹¹ Serėnas P. Lietuvos istorija. P. 46.
- ¹² Сидельников О. М. Образование и деятельность первой Государственной Думы. М., 1962. С. 115.
- ¹³ Pilyps (?). Vilniaus gubernijiniai rinkimai // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 71.
- ¹⁴ (?). Lietuvoje. Rinkimai į Dūmą Suvalkų gubernijoje // Šaltinis. 1906. Nr. 5.
- ¹⁵ Senelys Lietuvys [Jurkevičius J.]. Paslaptis Kauno atstovų rinkimuose (Kas kaltas?). K., 1906. P. 5.
- ¹⁶ Szarak (?). Z pow. Wilejskiego // Gazeta Wileńska. 1906. N 28. S. B. (?); Z pow. Wilejskiego // Gazeta Wileńska. 1906. N 35.
- ¹⁷ A.K.S. (?). Wybory. Szawle. Sprawy przedwyborcze // Kurjer Litewski. 1906. N 60 i in.
- ¹⁸ Komisijos, svarsčiusios LBKKP programą, protokolai // Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (toliau — LVIA). F. 378. BS. 1905 m. Ap. 113. B. 395. L. 40—42.
- ¹⁹ (?). Kronika Krajowa. Wyjazd d-ra Romma // Kurjer Litewski. 1906. N 61.
- ²⁰ E. Ropo 1906 m. kovo 13 d. raštas Vilniaus aps. dvarininkų maršalkai // LVIA. F. 985. Ap. 1. B. 18. L. 5.
- ²¹ Nuo Kauno gubernatoriaus // LVIA. F. 378. BS. 1905 m. Ap. 113. B. 406. L. 26.
- ²² Vilniaus gubernatoriaus 1905 m. lapkričio 23 d. pareiškimas // Ten pat. L. 36—37.
- ²³ Vilniaus policeisterio 1908 m. kovo 14 d. raportas Vilniaus gubernatoriui // LVIA. F. 420. Ap. 2. B. 2006. L. 9.
- ²⁴ Избиратель (?). К собранию беспартийных // Белая Русь. 1906. № 33.
- ²⁵ (?). Наш Край. Ковна // Новая Заря. 1906. № 75.
- ²⁶ Iks [Basanavičius J.]. Kauno atstovų rinkimai // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 62.
- ²⁷ Журнал первого общего собрания Союза 17 октября. 4 декабря 1905 г. // История СССР. 1991. № 2. С. 165.
- ²⁸ Um. (?). Kronika Krajowa. Zebranie Związków 17 października // Kurjer Litewski. 1906. N 43.
- ²⁹ Миловидов А. «Призыв отъ просветительного отдела союза: «Северо-Западное Русское Вече» // Белая Русь. 1906. № 1.
- ³⁰ Вычевик. 21 февраля 1906 г. Вильна // Белая Русь. 1906. № 3.
- ³¹ (?). Kronika miejska. Zgromadzenie przedwstępnie wyborców polskich // Gazeta Wileńska. 1906. N 39 i in.
- ³² Iks [Basanavičius J.]. Kauno atstovų rinkimai // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 62.
- ³³ (?). К выборам // Новая Заря. 1906. № 115.
- ³⁴ (?). Общее собрание членов Виленского отделения союза 17 октября // Северо Западный Голос. 1906. № 60.
- ³⁵ (?). Хроника. Государственная Дума // Белая Русь. 1906. № 14.
- ³⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus 1906 m. vasario 16 d. raštas vidaus reikalų ministriui // LVIA. F. 378. BS. 1905 m. Ap. 3. B. 154. L. 179.
- ³⁷ Vilniaus generalgubernatoriaus 1906 m. rugsėjo 21 d. raštas vidaus reikalų ministriui // Ten pat. 1906 m. Ap. 113. B. 83. L. 200.
- ³⁸ Клеймань М. Одна из задач «Народной Свободы» // Новая Заря. 1906. № 129.
- ³⁹ Бруцкис Ю. К выборамъ въ Вильнь: Письмо в редакцию // Новая Заря. 1906. № 134.
- ⁴⁰ Дубнов С. М. Новейшая история еврейского народа. С. 390.
- ⁴¹ Ten pat.
- ⁴² Западный Вестник. 1905. № 206.

- ⁴³ Зейденман А. Съезд «Союза для достижения полноправия евреев» // Новая Заря. 1905. № 33.
- ⁴⁴ (?) Учредительное собрание Виленской еврейской группы конституц.-демокр. партии // Новая Заря. 1905. № 22.
- ⁴⁷ Гольдберг Ф. А., Дубанов С. Письмо в редакцию // Новая Заря. 1906. № 128.
- ⁴⁶ (?) Kronika Krajowa. Wieczór sjonistów // Kurjer Litewski. 1906. N 22.
- ⁴⁵ Гольдберг Ф. А., Дубнов С. Письмо в редакцию // Новая Заря. 1906. № 128.
- ⁴⁸ U m. (?) Wilno. Zgromadzenie przedwyborcze żydów // Kurjer Litewski. 1906. N 52.
- ⁴⁹ Tumas J. Politikos pašnekesiai. I // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 52.
- ⁵⁰ Višinskis P. Pirmutinis Didysis Lietuvių Susivažiavimas Vilniuje // Lietuvos ūkininkas. 1905. Nr. 1. P. 3.
- ⁵¹ Pabiržietis (?). Lietuviai-valstiečiai Katalikų Konstitucionalistų susivažiavime // Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 10. P. 137—138.
- ⁵² Kauno gubernatoriaus 1905 m. lapkričio 18 d. raštas generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1905 m. Ap. 113. B. 406. L. 25.
- ⁵³ Senis Lizdeika [Raila S.?). Mūsų reikalai (sumanymas) // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 52.
- ⁵⁴ (?) Reikia sutarti, ką mūsų atstovai turės cesorystės seime pranešti // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 211.
- ⁵⁵ P. B. (?) Valstybės Taryba ir Valstybės Dūma // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 48.
- ⁵⁶ A. A. [Aleksa A.]. Artinantis rinkimams Cesorystės Seimas // Nedėdienio skaitymas. 1906. Nr. 5. P. 5; K. J. T. [Totoraitis J.]. Apie Valstybės Dūmą // Saltinis. 1906. Nr. 1. P. 12.
- ⁵⁷ Prie mūsų taktikos // Varpas. 1905. Nr. 9/10. P. 89.
- ⁵⁸ A.M.C.V.Š. [Macijauskas A.]. Cesorystės Taryba (Seimas) ir mės // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 206.
- ⁵⁹ (?) Prieš Cesorystės Seimui susirinkiant // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 212.
- ⁶⁰ Motieka E. Didysis Vilniaus Seimas: idėja, iniciatyva, organizacija // Proskyňa. 1900. Nr. 4. P. 237, 239.
- ⁶¹ Miknys R., Motieka E. Tautiškoji lietuvių demokratų partija... P. 98—99 ir kt.
- ⁶² Ten pat. P. 112.
- ⁶³ Ten pat. P. 112—113.
- ⁶⁴ R. S. (?) Kauno konstitucionalistai-katalikai // Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 13. P. 171; (?) Korespondencija. Kowno // Gazeta Wileńska. 1906. N 21.
- ⁶⁵ Bielinis K. Penktieji metai. P. 224; Kairys S. Tau, Lietuva. P. 151.
- ⁶⁶ Svėkšnys J. Rinkimai „Dumon“. Raseiniai (Kauno gub.) // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 61.
- ⁶⁷ W. K.; M. R. (?) Wybory kowieńskie // Gazeta Wileńska. 1906. N 34; Rys (?) Akcija wyborcza kowieńska // Kurjer Litewski. 1906. N 81.
- ⁶⁸ Raila S. Iš Panemunio (Suv. gub.) // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 78.
- ⁶⁹ Kabė [Grinius K.?). Prie rinkimų Valstijos Dumon Suvalkų gubernijoje // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 51.
- ⁷⁰ Birzyszka M. Wybory w gub. suwalskiej // Gazeta Wileńska. 1906. N 15.
- ⁷¹ D-ras Basanavičius. Dar apie rinkimus Valstijos Dumon Suvalkų gubernijoje // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 57.
- ⁷² Suvalkų gubernijos rinkiminės komisijos kovo 29 d. posėdis // LVIA. F. 1085. Ap. 1. BS. L. 15—16.
- ⁷³ Lietuvos autonomija ir Rusų konstitutiškai demokratiškoji partija // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 13.
- ⁷⁴ Iks [Basanavičius J.]. Kauno gubernijos atstovų rinkimas 1906 m. ir jo istorija // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 197.
- ⁷⁵ Miknys R., Motieka E. Tautiškoji lietuvių demokratų partija... P. 101.
- ⁷⁶ Z. K. [Klimantaitė Z.?). Cesorystės seimas ir mės (sumanymas) // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 236.
- ⁷⁷ Jankowski Cz. Wobec Dumy I // Kurjer Litewski. 1906. N 19.
- ⁷⁸ Abramowicz L. Duma państwowa // Gazeta Wileńska. 1906. N 7.

- ⁷⁹ Abramowicz L. Zwycięstwo Prawdy // Gazeta Wileńska. 1906. N 33.
- ⁸⁰ Polski komitet wyborczy w Wilnie. Zawiadomienie // Gazeta Wileńska. 1906. N 38.
- ⁸¹ T. Vrublewskio 1906 m. gegužės 7 d. laiškas I. Petrunkevičiui // Lietuvos Moks-
lų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau — MAB RS). F. 7. B. 1282. L. 3.
- ⁸² Wróblewski T. S. List otwarty do wyborców m. Wilna Litwinów i Polaków
// Gazeta Wileńska. 1906. N 34.
- ⁸³ Prawyborcz (?). Nieco o wyborze posłów // Gazeta Wileńska. 1906. N 42.
- ⁸⁴ Komitety czasowie // Kurjer Litewski. 1906. N 5.
- ⁸⁵ Łabędź (?). Korespondencje. Z powiatu Święciańskiego // Gazeta Wileńska.
1906. N 15.
- ⁸⁶ Ромер М., Ромер-Охенковская Е. Поляки. (II) II формы националь-
ного движения в современных государствах. СПб., 1910. С. 368.
- ⁸⁷ Jankowski Cz. W ciągu dwóch lat. Przyczynek do dziejów pracy polskiej
na Litwie. Warszawa, 1908. S. 39.
- ⁸⁸ Odezwa Ziemińskiego Komitetu Wyborczego Polskiego gubernii Wileńskiej //
LVIA. F. 1135. Ap. 6. B. 16. L. 11.
- ⁸⁹ LVIA. F. 985. Ap. 1. B. 6.
- ⁹⁰ Ryś (?). Akcja wyborcza kowieńska // Kurjer Litewski. 1906. N 82.
- ⁹¹ Korwin-Milewski H. Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855—1925). S. 162;
S z w o j n i c k i R. Z poniewieńskiego (Przed wyborami) // Kurjer Litewski. 1906. N 43.
- ⁹² 1905 m. spalio 14 d. įvykusio dvarininkų-demokratų grupės susirinkimo nutari-
mas // LVIA. F. 1135. Ap. 6. B. 19. L. 4.
- ⁹³ 1905 m. lapkričio 10 d. Telšių aps. dvarininkų-rinkėjų susirinkimo protokolas //
Ten pat. L. 8.
- ⁹⁴ Mažas (?). Rinkimai „Dumon“. Suvalkai // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 79.
- ⁹⁵ Jurjewicz Fr. I. Koło polskie solidarne // Kurjer Litewski. 1906. N 49 i in.
- ⁹⁶ S. K. [Skirmuntaitė K.]. II. Koło Krajowe // Ibidem.
- ⁹⁷ Wróblewski T. (?). Postulaty dla posłów z Kraju Zachodniego // MAB RS.
BF. B. 2229.
- ⁹⁸ Булат А. Литовцы. С. 20.
- ⁹⁹ Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka. P. 520; Biržiška M. Lietuvių tautos
kelias. Los Angeles, 1953. T. 2. P. 134; Булота А. Российские думы и демократия //
Согласие. 1988. № 8.
- ¹⁰⁰ (?). Cesorystės seimas. Kaunas // Vilniaus žinios. 1905. Nr. 244.
- ¹⁰¹ Neišaiškinto asmens 1906 m. sausio 1 d. laiškas nežinomam adresatui // MAB
RS. F. 255. B. 450. L. 1.
- ¹⁰² Iks [Basanavičius J.]. Kauno atstovų rinkimai // Vilniaus žinios. 1906.
Nr. 62.
- ¹⁰³ Ten pat.
- ¹⁰⁴ Iks [Basanavičius J.]. Atstovų rinkimas ir jo istorija // Vilniaus žinios.
1906. Nr. 197; Senelys Lietuvys [Jurkevičius J.]. Paslaptis Kauno atstovų
rinkimuose (Kas kaltas?). P. 7; Bielinis K. Penktieji metai. P. 224.
- ¹⁰⁵ Iks [Basanavičius J.]. Atstovų rinkimas ir jo istorija. Vilniaus žinios.
1906. Nr. 197; Senelys Lietuvys [Jurkevičius J.]. Paslaptis Kauno atstovų
rinkimuose. (Kas kaltas?). P. 10 ir kt.
- ¹⁰⁶ Senelys Lietuvys [Jurkevičius J.]. Paslaptis Kauno atstovų rin-
kimuose (Kas kaltas?). P. 8.
- ¹⁰⁷ Ten pat. P. 11—12 ir kt.
- ¹⁰⁸ Ten pat. P. 14; Kauniškis (?). Kauno gub. atstovai // Lietuvos ūkininkas.
1906. Nr. 15—16. P. 201; Bielinis K. Penktieji metai. P. 224.
- ¹⁰⁹ Ryś (?). Akcja wyborcza kowieńska // Kurjer Litewski. 1906. N 81—82.
- ¹¹⁰ Iks [Basanavičius J.]. Atstovų rinkimas ir jo istorija // Vilniaus ži-
nios. 1906. Nr. 197.
- ¹¹¹ Ten pat. Nr. 198.
- ¹¹² D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija // Lietuvių Tauta. Kn. 5. V., 1935. P. 92.
- ¹¹³ (?). Собрание русских избирателей // Новая заря. 1906. № 121.
- ¹¹⁴ Polski Komitet Wyborczy w Wilnie. Oświadczenia // Kurjer Litewski. 1906.

- ¹¹⁵ (?) Vilniaus miesto atstovo rinkimas į Valstybės Dumą // Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 19. P. 242.
- ¹¹⁶ M. (?). Prie Vilniaus atstovo (pasiuntinio) rinkimų // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 72; Mikielionis P. Kreivas šūvis // Ten pat. Nr. 106.
- ¹¹⁷ Wróblewski T. S. List otwarty do wyborców m. Wilna Litwinów i Polaków // Gazeta Wileńska. 1906. N 34.
- ¹¹⁸ Skirmuntaitė K. 1906 m. spalio 17 d. laiškas Č. Jankovskiui // MAB RS. F. 102. B. 121. L. 16.
- ¹¹⁹ T. Vrublevskio 1906 m. gegužės 7 d. laiškas J. Petrunkievičiui // MAB RS. F. 7. B. 1282. L. 4.
- ¹²⁰ (?) Kronika miejska. W sprawie wyborów // Gazeta Wileńska. 1906. N 40.
- ¹²¹ (?) W Wilnie. Porozumienie żydowsko-litewskie // Kurjer Litewski. 1906. N 78 i in.
- ¹²² S. K. [Skirmuntaitė K.]. Z Naszej Trybuny. Posej Litwin // Kurjer Litewski. 1906. N 33; (?) Kandydat litwinów i nasz // Kurjer Litewski. 1906. N 62 i in.
- ¹²³ Odezwy. Ziemiański Komitet Wyborczy polski gub. Wileńskiej // Kurjer Litewski. 1906. N 70; (?) Rauba Wł. W Trokach // Kurjer Litewski. 1906. N 79.
- ¹²⁴ D. [Purėnas A.]. Vidaus gyvenimo apžvalga // Naujoji Gadynė. 1906. Nr. 1. P. 8; Wyborca (?). Akcja wyborcza wileńska // Kurjer Litewski. 1906. N 86 i in.
- ¹²⁵ Vilniaus gubernatoriaus 1906 m. balandžio 8 d. raštas generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1906. Ap. 114. B. 83. L. 102; Миллюков П. Н. Воспоминания. М., 1991. С. 238.
- ¹²⁶ (?) Zinios iš Lietuvos. Dūmos atstovų rinkimai Suvalkų gubernijoje // Lietuvos ūkininkas. 1906. Nr. 21. P. 279.
- ¹²⁷ Kalvarietis (?). Rinkimai „Dumon“. Kalvarija (Suv. gub.) // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 79.
- ¹²⁸ 4-ių Suvalkų m. ir apskrities rinkėjų 1906 m. balandžio 14 d. skundas Suvalkų gubernijos rinkiminei komisijai // LVIA. F. 1085. Ap. 1. B. 6. L. 1.
- ¹²⁹ (?) Zinios iš Lietuvos. Rinkimai Suvalkų gub. // Ten pat.
- ¹³⁰ Ten pat.
- ¹³¹ Lietuvos istorija / Red. A. Šapoka. P. 520.
- ¹³² Гришкунайте Э. В. Позиция... С. 172; Lietuvos TSR istorija. V., 1985. T. 1. P. 337.
- ¹³³ Bielinis K. Penktieji metai. P. 223.
- ¹³⁴ 1905 m. rugpjūčio 10 d. Vilniaus RSDDP grupės atsišaukimas «Долой комедию» // Революция 1905—1907 г. в Литве: документы и материалы. Вильнюс, 1961. С. 143; (?) Kas tums iš Dumos? // Naujoji Gadynė. 1906. Nr. 1. P. 2—4 ir kt.
- ¹³⁵ (?) К выборам. Ковна // Новая Заря. 1906. № 110; LVIA. F. 932. Ap. 1. B. 4. L. 23—40; Vilniaus m. 2-osios policijos nuovados pristavo 1906 m. kovo 11 d. raportas Vilniaus policmeisteriui // LVIA. F. 420. Ap. 2. B. 1940. L. 1.
- ¹³⁶ Įmonių, kurių darbininkai turi teisę dalyvauti rinkimuose, sąrašas // LVIA. F. 985. Ap. 1. B. 13. L. 34.
- ¹³⁷ Duomenys apie rinkimų eigą Vilniaus gub. // LVIA. F. 378. BS. 1906 m. Ap. 114. B. 83. L. 137—138.
- ¹³⁸ Įgaliotinių, išrinktų Vilniaus aps. valsčių sueigose, sąrašas // LVIA. F. 985. Ap. 1. B. 7. L. 113.
- ¹³⁹ Kauno gubernatoriaus 1906 m. kovo 14 d. pranešimas generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1906 m. Ap. 114. B. 83. L. 56.
- ¹⁴⁰ Ziniaraštis apie rinkimų eigą Kauno gub. // Ten pat. L. 108—113.
- ¹⁴¹ Ten pat; Duomenys apie rinkimų eigą Vilniaus gub. // Ten pat. L. 137—138.
- ¹⁴² S. B. (?). Z pow. Wilejskiego // Gazeta Wileńska. 1906. N 35; Szafnagel K. Wybory powiatowe. W Oszmianskim // Kurjer Litewski. 1906. N 47.
- ¹⁴³ Duomenys apie rinkimų eigą Vilniaus gub. // LVIA. F. 378. BS. 1906 m. Ap. 114. B. 83. L. 137—138; Ziniaraštis apie rinkimų eigą Kauno gub. // Ten pat. L. 108—113.
- ¹⁴⁴ Duomenys apie rinkimų eigą Vilniaus m. // LVIA. F. 388. BS. 1906 m. Ap. 114. B. 83. L. 136.
- ¹⁴⁵ Сидельников О. М. Образование... С. 130—131, 137, 172.

- ¹⁴⁶ (?). Rinkimų į duma klausimas // Partijos žinios. 1906. Nr. 1.
¹⁴⁷ В и н и ц к и й М. Без Думы // Наше слово. 1906. № 5. С. 2.
¹⁴⁸ К у л а к а у с k a s А. Apie tautinio atgimimo sąvoką, tautinių sąjūdžių epochą ir lietuvių tautinį atgimimą // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. V., 1990. T. 1 (Tautinės savimonės žadintojai: nuo asmens iki partijos). P. 142.
¹⁴⁹ I k s. [В а с а н а в и č i u s J.]. Atstovų rinkimas ir jo istorija. Vilniaus žinios. 1906. Nr. 196.
¹⁵⁰ (?). Rinkimai į Dumą Suvalkų gubernijoje // Ten pat.
¹⁵¹ T. Vrublevskio 1906 m. laiškas „Виленский Вестник“ redakcijai // МАВ. F. 9. B. F. 2704.
¹⁵² S e n e l y s L i e t u v y s [Jurkevičius J.]. Paslaptis Kauno atstovų rinkimuose (Kas kaltas?). P. 16.

Gauta 1992 m. rugsėjo mėn.

Summary

DARIUS STALIŪNAS

ELECTION TO THE 1st RUSSIAN DUMA IN LITHUANIA

The position of the political groups of Lithuania in the election process to the Russian Duma is analysed in this article. As the constituencies were concurred with the provinces, the author analyses the election process separately in every province (Vilnius, Kaunas and Suvalkai provinces). General preelection tendencies in Lithuania are being also analysed in this article.

During the election to the 1st Duma the differentiation of the Lithuanian society on national basis was conspicuous. Some political groups appeared on a political scene seeking to represent one or another nation. National unity ideas were being put forward by the Russian group at the veche of the North-West region but Russian minority could not exercise any influence on the election outcome. Jews were united by election committees with the predominating Union for equal rights for Jews. Among the Poles in the Vilnius province the most influential was the Constitutional-Catholic party for Lithuania and Belarus. No political organization could be singled out among the Poles in the Kaunas province. The Polish ND party might be mentioned in the Suvalkai province. Nationalist Lithuanian Democratic Party tried to consolidate the Lithuanians. It was the most powerful party in the Kaunas province. The Belarussians as an independent political force did not participate in this election.

Polish landlords and Catholic clergy came to terms with the peasant representatives concerning the nominees. As the talks between the peasant and landlord representatives in the Kaunas province were broken off, peasants came into alliance with the elected urban Jews. At the preelection meeting in the Suvalkai province Lithuanians enjoyed absolute majority and elected the deputies by themselves. At the preelection meeting in Vilnius Jews had absolute majority and they, without consulting other groups, elected one deputy.

Left wing political parties boycotted the election. Irrespective of that, the majority of workers with voting rights took part in the election, as well as peasants, urban dwellers and major landlords. As to minor landlords, their participation was the least active.

Trumpai apie autorių

Darius Staliūnas (g. 1970 m.), baigė Vilniaus un-tą (1993 m.), nuo 1992 m. spalio mėn. Lietuvos istorijos in-to Kultūros skyriuje dirba laborantu, nuo 1994 m. yra Vytauto Didžiojo un-to doktorantas. Tyrinėja lietuvių ir Lietuvos lenkų savimonę XX a. pradžioje.